

Om vækstperspektivet i økonomisk teori

– en kommentar til 'Vækstspiral og vækstregime' af Jørgen Fink

AF FINN OLESEN

Siden økonomi som fag blev født i 1776 med udgivelsen af Adam Smiths *Wealth of Nations* har økonomisk vækst haft et centralt fokus i økonomisk teori. Fra den klassiske æra og fremefter i den økonomiske teorigen har den økonomisk politiske dagsorden været præget af, hvorledes man kunne få samfundskagen til at vokse mest muligt, således at flest mulige ønsker fra befolkningen kunne realiseres gennem markedet og/eller imødekommes fra politikernes side. I bogen *Vækstspiral og Vækstregime* giver Jørgen Fink en noget anderledes belysning af dette centrale tema i økonomisk teori, end økonomerne traditionelt gør. Denne kommentar handler især om denne anderledes vinkling af økonomisk vækst.

Indledning¹

Stort set altid har økonomisk vækst stået centralt placeret på den økonomisk politiske dagsorden. Dette var tilfældet i 'de gode gamle dage', hvor velfærdssamfundene i Vesten blev etableret og løbende udbygget, ligesom ønsket om en større samfundskage også har præget debatten i moderne tider. Med et støt voksende BNP kan politikerne imødekomme flere af borgernes ønsker, mens økonomisk stagnation er mere udfordrende. I sidstnævnte situation bliver prioriteringsproblemet betydeligt mere aktuelt og synligt for de politiske beslutningstagere, når de skal bruge af det økonomiske råderum. Ikke alle berettigede ønsker kan imødekommes på en tilfredsstillende vis. På den måde er økonomisk vækst en velkommen foreteelse; både set fra borgernes synspunkt, der får forbedrede forbrugsmuligheder gennem såvel de høstede frugter af en velfungerende markeds mekanisme som ved hjælp af politikernes indsats, og set fra politikernes perspektiv, der får en lettere gang på jorden, når de forskellige presserende problemer skal adresseres.

I den økonomiske teori har økonomisk vækst da også været et centralt tema siden Adam Smith initierede starten på den klassiske æra i 1776 med udgivelsen af værket *Wealth of Nations*. Gennem en velfungerende og fri markeds mekanisme kunne frugterne af en positiv fremtid høstes. Mekanismen var den følgende: sæt fokus på økonomiens udbudside og anerkend, at der gennem en øget opsparing, sikres de investeringer gennemført, som bidrager til den størst mulige kapitalakkumulation, som netop er forudsætningen for, at dynamikken i det kapitalistiske samfund kan udfolde sig på rette vis. Respekteres dette, er visionen hos Adam Smith den, at der kan gives en øget velstand til de mange uden, at dette sker på nogens bekostning. I dette perspektiv var (og er) økonomisk vækst forudsætningen for opnåelse af det maksimale forbrug i dag såvel som i morgen.

Som enhver økonomisk teorigen fortæller², så overtog de efterfølgende paradigmer i økonomisk teori i al væsentlighed denne vision om det nødvendige og det hensigtsmæssige i at opnå harmoniske samfundsforhold gennem realiseringen af en høj og stabil økonomisk vækste. Det er først for ganske nylig, at bæredygtighedsaspektet⁴ for alvor så småt er begyndt at blive introduceret i den makroteoretiske fortælling – en høj økonomisk vækste er måske nok en nødvendig betingelse for at realisere en høj grad af almen velstand og velfærd, men

Finn Olesen, f. 1959, cand. oecon., ph.d., professor ved Institut for Økonomi & Ledelse, Aalborg Universitet. Leder af forskningsgruppen *Macroeconomic Methodology, Theory and Economic Policy* (MaMTEP).

det er i sig selv ikke en tilstrækkelig betingelse. Væksten skal også have den rette karakter: den skal være bæredygtig og den skal respektere det økologiske systems spilleregler. Bryder det økologiske system sammen, bryder selvfølgelig også det økonomiske system sammen.

Også andre end egentlige fagøkonomer har gennem tiderne interesseret sig for økonomiske vækstproblematikker. Tidligere i år udkom således *Vækstspiral og vækstregime* af Jørgen Fink på Aarhus Universitetsforlag. Om indholdet i denne bog handler det næste afsnit. Endelig afrundes kommentaren med nogle få opsamlede bemærkninger. (Sidetal i parentes henviser til bogen).

Jørgen Fink: *Vækstspiral og vækstregime*. En materiel teori om økonomisk udvikling. 296 sider. Udgivet af Aarhus Universitetsforlag 2019.

Bogens præsentation på bagsiden lyder bl.a.:

"Finanskrisen 2008 kom bag på de fleste fagøkonomer. Den harmonerede ikke med de fremherskende teorier, der beskriver økonomien som bevægelser omkring en ligevægt eller måske som spring fra en ligevægt til en anden. Det har siden givet anledning til kritik af økonomerne for at være for verdensfjerne og rent teoretiske. Debatten har dog også været præget af, at der mangler alternativer til de fremherskende teorier.

[Bogen] præsenterer et alternativ. I bogen giver historikeren Jørgen Fink en grundig beskrivelse af samfundsøkonomien, både med hensyn til de elementer, den består af, og den måde, den fungerer på, hvor tilbagevendende kriser er en naturlig del af forløbet. Med udgangspunkt i denne gennemgang formulerer han en teori om den dobbelte bølgebevægelse af vækstspiral og vækstregimer, der har karakteriseret den økonomiske udvikling siden slutningen af 1700-tallet."

Vækstspiral og vækstregime

Som bekendt kom den seneste krise, som var så omfattende, at den i dag benævnes for 'The Great Recession', noget bag på de fleste økonomer. På sæt og vis blev denne derfor noget af et 'wake-up-call' for mange; jf. eksempelvis Olesen (2019 & 2016). Således indså flere tidligere kendte mainstreamere, at den herskende makroøkonomiske mainstream forståelse var for mangelfuld i sit indhold.⁵ Virkeligheden var mere kompleks end som så; det giver ingen mening at antage, at moderne globaliserede og finansielt forankrede økonomier bevæger sig harmonisk over tid fra ligevægt til ligevægt. For disse og andre mere heterodokse økonomer var og er der behov for et mere brugbart alternativ, som bedre, end hvad tilfældet er for den traditionelle moderne makroøkonomiske mainstream, er mere i overensstemmelse med de empiriske kendsgerninger.⁶

Vækstspiral og vækstregime. En materiel teori om økonomisk udvikling af Jørgen Fink er skrevet på baggrund af netop denne historiske kontekst. Som sådan repræsenterer bogen en anderledes belysning af vækstaspektet i økonomisk teori, end de fremstillinger som fagøkonomer traditionelt giver. Om bogens indhold og alternative vinkling handler det efterfølgende.

I det centrale kapitel 1 opstilles den overordnede forståelsesramme, der har været styrende for bogens struktur og konkrete indhold. Værket skal således bidrage til "at etablere ... en ontologisk funderet teoretisk ramme, som ... danner grundlaget for en egentlig teori" (s.18). Dermed ses værket at bidrage til at skabe et savnet bindeled mellem empiri og teori (hvordan man skal binde en økonomisk historisk fortælling fornuftigt sammen med relevant økonomisk teori).

Set i et post-keynesiansk perspektiv er det en særdeles prisværdig målsætning at forsøge at tage ontologien alvorligt; det er der desværre ikke så mange økonomer, som gør. Også derfor må bogen bygge på materiel teori fremfor på formal teori, er argumentet. Som Fink påpeger (s. 17, 18):

Formal teori kan baseres på antagelser, som ikke har nogen empirisk evidens eller måske ligefrem strider mod det empirisk konstaterbare. Målet for formal teori er at formulere matematiske modeller ... Materiel teori ... skal præcisere sine resultaters gyldighed i tid og rum og skal være empirisk baseret. Den må ikke opstille antagelser, der strider mod virkeligheden, og den må ikke negligere relevant empiri. Den sigter ikke mod at opstille matematiske modeller, men har til formål at give en stiliseret beskrivelse.

En materiel teoriopfattelse er igen noget, som spiller godt sammen med en post-keynesiansk forståelse, og Jørgen Fink refererer da også flere steder til Tony Lawson, som er en central figur inden for anvendelsen af kritisk realisme i post-keynesiansk tænkning.

Og dermed må Jørgen Finks økonomisk teoretiske forankring nødvendigvis være af en non-mainstream karakter.⁷ Og her bekender han sig til evolutionær økonomi (især nok inspireret af Kurt Dopfer), om end det helt i overensstemmelse med den post-keynesianske tænkning (s.14), bemærkes, at den brugte ontologiske forståelse "opfatter samfundsøkonomien som kompleks og ikke-ergodisk"⁸, ligesom økonomien skal ses som "et system af dynamiske elementer i løbende nødvendig gensidig påvirkning". Også derfor skal tidsdimensionen tages alvorligt – det er historisk kalendertid, og ikke modelkonsistent metatid, der nødvendigvis må være central for den anvendte økonomisk teoretiske forståelsesramme (igen er der her et klart sammenfald mellem den evolutionære og den post-keynesianske tænkning). Derfor er det også en nytteløs jagt at forsøge at finde frem til den eneste sande makromodel – 'there is no one model for all seasons' for nu at bruge en ofte brugt parafrase. Mainstream tager fejl, når de betragter makroøkonomien som et lukket system; man kan sjældent med held ekstrapolere fortidige hændelser til at forudsige fremtidige forhold⁹. Og dette synes også at være dækkende for Kurt Dopfer – og Jørgen Fink selv (s.167).¹⁰

Bogens 1. del

I 1. del med titlen *Økonomiens elementer* behandler Jørgen Fink i fire kapitler emnerne: *Ontologi, Markedet, Det økonomiske system* og *Økonomiens samfundsmæssige indlejring*.

Set med en makroøkonoms non-mainstream øjne indeholder ontologi-kapitlet en lang række kloge betragtninger, som burde ægge økonomer til eftertanke. Vi får således blandt andet at vide – for nu at præsentere et selektivt udpluk – at ”økonomi er en proces” (s.23) – altså dynamisk og foranderlig – at økonomi som fag er en integreret del af de samfundsvidenskabelige discipliner, hvorfor ”der ikke kan drages skarpe grænser mellem økonomi og de øvrige sider af samfundsmæssigheden” (s.27); at selvom markedet som institution er helt afgørende for forståelse af makroteorien, så kan der sættes et berettiget spørgsmålstegn ved, om moderne økonomier nu virkelig skal defineres som egentlige markedsøkonomier al den stund, at megen af den økonomiske aktivitet faktisk ikke er en markedsdetermineret aktivitet (s.28); at økonomiske handlinger nok er formålsbestemte, men betydelig mere komplekse i deres indhold, end hvad der ligger i det blot at hævde simpel nyttemaksimering som eneste motiv, ligesom man må forstå, at disse handlinger ”udtrykker et magtforhold” (s.29-32, 35); endelig får vi også fortalt, hvor vigtige institutionelle forhold er for udfoldelsen af husholdninger som virksomhedernes økonomiske aktivitet (s.42) og mere uddybende i kapitlets appendiks.¹¹

Er fokus på kapitalistisk produktion – masseproduktion af varer til andres forbrug – må markedet som institution og markedsmekanismen som allokeringsfaktor indtage den centrale position. Dette er temaet for det efterfølgende kapital, som på mange stræk er traditionelt mikroøkonomisk funderet i sit indhold. Fink tildeler her, som økonomer almindeligvis gør, markedet to kernefunktioner: dels at være stedet for udveksling af goder (køb og salg), dels at være institutionen, som allokerer ressourcerne.

Som en økonom sædvanligvis ville udtrykke sig: det grundlæggende problem i økonomi er, at vi må respektere Knaphedens Lov. Vi skal tilfredsstille flest mulige behov billigst muligt og i størst muligt omfang – og da ressourcerne er knappe, skal vi have fordelt såvel produktionsfaktorerne som de færdige goder på den mest optimale måde, som resulterer i den største mulige velfærd. Og på det upersonlige marked, hvor mange købere og sælgere mødes – i benchmark modellen: fuldkommen konkurrence – sikres det netop, at såfremt markedet blot er frit fungerende, så har ingen hverken på købs- eller salgssiden nogen markedsmagt, som på sigt kan manipulere prisen væk fra den, som er bestemt af et omkostningsminimum. Men som Fink påpeger, så ideelt fungerer virkeligheden næppe. Eksempelvis påpeges det, at markederne ikke er ”politik-fri i absolut forstand” (s.51); at konkurrencen på det enkelte marked ofte er begrænset; at agentrationaliteten ofte er begrænset – jf. indholdet i ’Bounded Rationality’-skolen – tænk blot på asymmetrisk information som kultur- og omverdensforståelsesbetingede faktorer (s.57). Uddybende behandles forskellige dimensioner af markedsbegrebet – markedstyper, -former, -struktur, -udstrækning og -design (s.59-70) – der i sit indhold er bredere og grundigere end det fokus økonomer traditionelt har. Som sådan kan disse sider anspore nogle økonomer til at genopdage og for andres vedkommende til for første gang at forstå, at en rig markedsforståelse er mere kompliceret end som så. Afslutningsvis behandles kort forskellige andre markeder end netop varemarkedet; her er niveauet set med økonomøjne helt introducerende. Med den stadig tiltagende betydning som finansielle forhold har haft for økonomiernes vækstmuligheder inden for mindst de sidste 100 år, kunne man have ønsket sig en noget mere uddybende fremstilling af netop disse aspekter.

I kapitel 4 gøres der nogle betragtninger over det økonomiske system. Ikke overraskende, som følge af fremstillingen i kapitel 1, ses dette som ”et evolutionært system” (s.82), der ikke automatisk søger hen mod en ligevægstilstand (her tilsyneladende defineret som et hvilepunkt).¹² For en økonom noget usædvanligt definerer Fink syv forskellige dimensioner af det økonomiske system.

Dette kan betragtes: i) materielt; ii-iii) værdi- og tidsmæssigt; iv) rumligt; v) økologisk; vi) kulturelt og vii) beslutningsmæssigt. Desværre udelader Fink en nærmere beskrivelse af dimensionerne iv)-vi), som netop kunne være nyskabende i forhold til en traditionel økonomisk beskrivelse (dog behandles kort nogle få aspekter omkring økonomi, kultur og økologi i det efterfølgende korte kapitel (s.97-100). Afslutningsvist berører kapitel 4 kort det såkaldte aggregeringsproblem, ligesom der gives nogle interessante bemærkninger om eksogene støds betydning for validiteten af økonomiske prognoser, der ikke kan ses som ”andet end betingede prognoser” Fink (s.94). Anes der i teksten en anerkendelse og en påpegning af, at sådanne stød kan afstedkomme endogene tilpasningsmekanismer i økonomien (f.eks. gennem afledte adfærdsændringer), der gør sådanne prognoser yderligere tvivlsomme og måske ligefrem i nogle situationer kan virke ødelæggende for det økonomiske systems funktionsduelighed? I givet fald er det en iagttagelse der kunne (og burde) være uddybet; med et langt sigte som dyrkelsen af et vækstperspektiv nødvendigvis må have, må sandsynligheden for at noget sådant indtræffer være rimelig stor.

Bogens 2. del

2. del om *Økonomiens funktion* består af tre kapitler. I det første med titlen *Den økonomiske proces* uddybes det dynamiske aspekt: kort fortalt kan det overordnede budskab siges at være acceptet foranderligheden over tid og tag derfor tidsdimensionen alvorligt. Jf. eksempelvis udsagnet: ”Økonomien skabes ikke af *homo oeconomicus*, men af populationer af heterogene økonomiske aktører med multiple interesser og begrænset information og begrænsede evner til at udnytte denne information” (s. 106).

Set med post keynesianske øjne er det et klart budskab, som der kun kan nikkes bekræftende til. Det økonomiske system er et åbent, socialt og foranderligt system med klare eksempler på stikafhængighed; jf. Chick (2013) og Chick & Dow (2005). Også derfor skal fremtiden, som principielt på mange måder er præget af ontologisk usikkerhed, tages alvorligt – mainstreamernes modelkonsistente metatid må erstattes med en historisk kalendertid, da al økonomisk aktivitet – planlagt adfærd som konkret handling – er kontekstuel forankret. Med dette udgangspunkt belyser Fink efterfølgende fem hovedtrin i den økonomiske proces. Konkret behandler han udvalgte aspekter omhandlende investering som produktion, bytte og forbrug som (forfriskende nyt) kort affald. Efterfølgende uddybes behandlingen gennem opstilling af såkaldte produktionskæder; hvad der konkret vindes ved en sådan opstilling er nærværende læser uklart.

I kapitlet *Det økonomiske systems vækst* fokuseres der mere specifikt på en lang række af forskellige aspekter, som har betydning for forløbet af den økonomiske proces, herunder blandt andet: viden, vækstfaktorer, produktivitet, effektivitet og kapacitetsudnyttelse, teknologi, produktlivscyklus, teknisk og økonomisk udvikling og vækstformer¹³. Hvor interessant og relevant flere af bemærkningerne under disse afsnit end måtte være, så undres man over, at der overhovedet ikke er nogen form for kobling til traditionelt økonomisk vækstteori¹⁴ (vækstteoretiske aspekter behandler Jørgen Fink først i kapitel 9). Set med økonomøjne ville dette klart have styrket fremstillingen, der derved ville have kunnet udfolde sig stærkere inden for en given økonomisk teoretisk referenceramme. Men her har historikeren truffet et andet valg; og det er givet et helt bevidst valg.

Det sidste kapitel *Den samfundsøkonomiske vækst* har sit fokus på samspillet mellem privat og offentlig aktivitet (udbud som efterspørgsel) samt noget helt introducerende om finans-¹⁵ og pengepolitik. Som sådant ikke et særligt centralt kapitel i afhandlingen.

Bogens 3. del

Dernæst adresserer 3. del *Økonomisk teori* dels i et kapitel om vækstteori dels i kapitlet *Vækstspiral og vækstregime*.

I det første af disse pointeres det, at behandlingen af vækstteori er selektiv; den er foretaget i relation til den teori, som opstilles i det efterfølgende kapital, hvor den ”økonomiske udvikling opfattes som en fluktuerende, spiralformet bevægelse”; vækst er altid ikke lineær, og talen om en unik intertemporal ligevægtssti med en given væksttrend, som mainstream makroøkonomer ofte gør brug af, er kritisabel: ”Der er ikke noget empirisk belæg for at sondre mellem vækst (trend) og konjunktur (udsving)” (s.161). I sin diskussion af produktiviteten er kritikken af totalfaktorproduktiviteten således helt korrekt, når det påpeges, at denne ”er en fuldstændig arbitrær størrelse, som ikke registrerer noget som helt empirisk forekommende” (s. 164) – TFP udgør dermed korrekt en art black box i så henseende.

Og måske netop derfor læser vi stort set intet om traditionel økonomisk vækstteori; hverken om eksogene eller endogene vækstaspekter. På dagsordenen derimod står derimod ”teorien om de lange bølger i økonomien” (s.164). Med udgangspunkt i Schumpeter bør fokus være på de to bølger: Juglar-bølger (den normale konjunkturcykle på 7-9 år) – vækstspiralen hos Fink – og Kondratieff-bølger (på 50 år); vækstregimet hos Fink. Og i sin behandling af de lange bølger tages der konkret inspiration fra især Christopher Freeman¹⁶, men også fra Carlota Perez’ forfatterskab (s.169-76). Senere følger et bud på en kritik af den faktiske eksistens af langsigtede Kondratieff-bølger – hvor især Angus Maddisons kritik af disse i Finks vurdering er betydningsfuld (s.179).

I forlængelse heraf kan der stilles et noget træls spørgsmål. At ville anerkende eksistensen af lange bølger, som udviser en eller anden mere eller mindre stabil grad af regelmæssighed over tid; er det egentlig ikke kontra intuitivt, hvis man, som Fink gør det, accepterer den åbne systemtankegang, hvor økonomierne igennem historien har været under en stadig forandring og udvikling, som dermed gør de individuelle makroøkonomiske udfald og konjunkturforløb kontekstuel forankrede? Med et sådant udgangspunkt ville man så ikke netop snarere forvente, at disse Kondratieff-bølger ikke eksisterer¹⁷? Og egentlig, når vi går tilbage i tiden, førend nationalregnskabsdataene for alvor blev troværdige; hvor valide er så de forskellige kvantitative bud på den økonomiske udvikling?

I kapitel 10 opsummerer Jørgen Fink de foregående kapitler til en præsentation af sin teori om økonomisk vækst. Det gælder vækstspiralen – de korte bølger – (s.186-88); en sådan cyklus begynder med et opsving i investeringerne for senere også at stimulere forbruget, men da der opstår en tendens til lånefinansieret forbrug, vil forbruget på et senere tidspunkt, hvor lånebyrden bliver for stor, lægge en dæmper på dette og dermed den samlede efterspørgsel; dermed er en konjunkturedgang begyndt. Og det gælder vækstregimet – de lange bølger (vækstbetingelsesbølger) (s.188 ff.); disse er betinget af, hvad der benævnes for den teknologiske konstellations S-formede udviklingsbaner med sine seks faser: i) invention, ii) innovation, iii) take-off, iv) høj vækst, v) langsommere vækst og vi) modenhed; jf. figur 10.2 (s.192), hvor kendetegnene samt tidsforløbet på de fem Kondratieff-bølger (startende i 1750 og med angivelse af skiftet i regimerne for de fem bølger fra et ekstensivt til et intensivt forløb¹⁸) beskrives nærmere. Afslutningsvist giver kapitlet en nærmere beskrivelse af kendetegnene ved det ekstensive som det intensive vækstregimeforløb.

Bogens 4. del

I 4. del *Økonomisk empiri (historie)* forsøges der givet en empirisk afprøvning på danske forhold af den fremsatte tankegang om vækstspiral og -regimer dækkende perioden 1848-2016. At der er tendenser til lange bølger, forsøger Fink at sandsynliggøre igennem kapitlet. Han konkluderer bekræftende (s.234, jf. også sammenfatningen s. 241-43):

Den økonomiske udvikling i Danmark fra 1848 har fulgt et mønster af vækstspraler og vækstregimer. Væksten i det økonomiske system er foregået i en successiv kæde af vækstspraler, som er indgået i et system af alternerende vækstregimer, der viser sig som forskelle i de grundlæggende vilkår for væksten

Men ifølge tabellerne, så har vækstraterne i BFI i faste priser over tid været svingende. For nærværende læser synes den markant højere vækstrate i perioden 1946-71 – 4,66% i figur 11.4 – og de markante lavere rater i nyere tid – 1994-2009 på 1,94% og 2013-16 på 1,5% i samme figur (s.221) - at være mere iøjnefaldende end at kunne iagttage lange stabile bølgebevægelser.

Fink påpeger dog også: ”Den teori, der fremlægges i nærværende bog, opfatter ikke de Kondratieffske bølger (vækstregimerne) som vækstbølger, men som skiftende vækstbetingelser” (s.224). Men kan (skal) dette læses som en imødegåelse af den ovenfor rejste kritik?

I forlængelse heraf må nævnes dette forbehold i bogen: ”Teorien om det økonomiske systems vækst gælder kun de perioder, hvor det økonomiske system ikke er underlagt reguleringsøkonomiske indgreb – sådan som økonomien var under de to verdenskrige og i 1930’erne” (s.217). Selvsagt er markedsmekanismen sat mere eller mindre ud af kraft ved krigsmæssig aktivitet, men generelt har økonomier – den danske som andre – jo gennem tiderne været udsat for en eller anden form for reguleringsmæssig aktivitet; så burde teorien derfor ikke kunne håndtere sådanne fænomener? Der er jo her tale om virkelighedens vilkår under hvilke en konkret økonomisk vækstproces udspiller sig.

Endelig afsluttes værket med et kort kapitel omhandlende forskellige muligheder for yderligere forskningstiltag, der overordnet set er styret af den gennemgåede teori som den anvendte forståelsesramme.

Nogle afsluttende bemærkninger

På sin vis vil *Vækstspiral og Vækstregime* nok være en udfordrende bog at læse for de fleste økonomer. Nok er temaet om økonomisk vækst lige i ’bulls eye’ af de flestes økonomiske forståelsesramme – hos mainstreamere som hos mere heterodoks orienterede makroøkonomer – men behandlingen af de sædvanlige og traditionelle vækstteorier er både mangelfuld og selektiv, ligesom bogens opbygning er noget anderledes end den, som de traditionelle fremstillinger i makroteorien som regel byder på.

Derudover er værket skrevet ind i en non-mainstream evolutionær tradition, hvor synet på økonomi næppe kan skræmme nogen non-mainstream makroøkonom, men nok virke noget uforståeligt på flere mainstreamere, der ser økonomi som en ganske veldefineret og klart afgrænset fagdisciplin, og det økonomiske system som et lukket og på mange måder også som et deterministisk fungerende system. Jørgen Fink skriver (s.38, 100):

Økonomi kan opfattes som summen af et uendeligt stort antal økonomiske handlinger foretaget af enkeltaktører, som indgår i mange forskellige grupperinger, populationer eller organisationer, og som foretager tilstræbt rationelle handlinger under hensyn til en afvejning af en flæthed af interesser og begrænset af menneskelige relationer og institutioner ... Økonomien er en semiautonom del af en samfundsmæssig helhed, og økonomien står i løbende nødvendig gensidig påvirkning med de øvrige dele af samfundsmæssigheden på mange niveauer. Det er vigtigt at holde fast i, at der er tale om en vekselvirkning, og at der indgår et element af kumulativitet i det samlede forløb, således at det, der allerede er sket, efterfølgende fastlægger handlemulighederne (både positivt og negativt).

Dette til trods er bogen særdeles læseværdig også for økonomer. Nærværende læser var især begejstret for bogens Del 1. De kritiske kommentarer, der blev givet i det foregående afsnit, må ikke fortolkes som en afvisning af hverken bogens tema eller indhold som irrelevant. Dens mangler til trods – især dens manglende kobling til egentlig vækstteori omhandlende eksogene som endogene vækstaspekter og -determinanter synes at være en svaghed, når nu målet netop er at binde en økonomisk historisk fortælling fornuftigt sammen med relevant økonomisk teori; en sådan inkludering må antages at fremme i hvert tilfælde dialogen med fagøkonomerne – er det en kærkommen udfordring af økonomers tankegods.

Alle økonomer – mainstreamere som ikke-mainstreamere – har godt af at blive udfordret. En anderledes tilgang kan virke provokerende, men kan selvfølgelig også – og sådan håber nærværende forfatter, at Finks bog bliver inspirator til – ægge til fornyet fordybelse. Som John Maynard Keynes flere gange påpegede i sit forfatterskab, det at tænke nye tanker er måske nok muligt for de fleste; det svære er at slippe det gamle (og i nogle sammenhænge også for gammeldags) tankegods.

Dog kan man rejse det grundlæggende spørgsmål: gentager historien sig på en sådan måde, at man virkelig over tid fra 1750 og fremefter kan iagttage sikre Kondratieff-bølger?

At de økonomiske konjunkturer svinger over tid – af og til markant meget; jævnfør 1930'erne depression og den seneste internationale omfattende recession – er givet. Men svinger de økonomiske forhold nu virkeligt som Jørgen Finks vækstregimer? Samfundene og dermed også det økonomiske system har jo undergået en dramatisk forandring siden Adam Smiths dage og frem til nu. Vores moderne økonomiske virkelighed er en ganske anden end den, som tidligere generationer har oplevet. Og med en sådan foranderlighed skal man så ikke være varsom med at lede efter for megen tidsuafhængig systematik i de økonomiske bevægelser? Fundamentalt set synes en sådan form for langsigtet stabilitet derfor at være ude af synk med en opfattelse af, at man skal anvende en åben systemtankegang, der netop gør de enkelte makroøkonomiske udfald og konjunkturforløb kontekstuel forankrede og i den forstand unikke. Eksempelvis er den private sektors andel af den samlede økonomi jo over tid blevet ganske markant reduceret i alle vestlige økonomier, hvilket må antages at have nogle vækstmæssige konsekvenser (der teoretisk set kan være såvel positive som negative). Ligeledes er de økonomiske rammevilkår i dag jo af en helt anderledes beskaffenhed end tidligere; blot en understregning af hvor vigtigt det er også at have fokus på de til enhver tid gældende institutionelle forhold. Eller problematikken omkring den øgede globalisering, som Jørgen Fink selv behandler konsekvenserne af i kapitel 11 (s.235-40).

Tilbage er blot at ønske dels Jørgen Fink tillykke med bogen; den er godt skrevet og med en grundig kildedokumentation, dels god læselyst til de mange potentielle læsere – måtte de være økonomer eller ej – som interesserer sig for samfundenes konstante udvikling, der med Marx i stor udstrækning altid er betinget af materielle (det vil sige økonomiske) vilkår og modsætninger, herunder naturligvis også vilkårene for vækstpotentialet over tid i samfundene.

Litteratur

- Chick, Victoria (2013): "The future is open: on open-system theorizing in economics", fra bogen *Teaching Post Keynesian Macroeconomics*, Jespersen, Jesper & Madsen, Mogens Ove (eds.), Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp. 56-72.
- Chick, Victoria & Dow, Sheila (2005): "The meaning of open systems", *Journal of Economic Methodology*, 12:3, September 2005, 12(3), pp. 363-81.
- Jørgen Fink (2019): *Vækstspiral og Vækstregime. En materiel teori om økonomisk udvikling*, Aarhus Universitetsforlag.
- Galbraith, James (2018): "Book review: Paul Davidson, *Who's Afraid of John Maynard Keynes? Challenging Economic Governance in the Age of Growing Inequality*", *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, Vol. 74, p. 17.
- Goodwin, Neva et al. (2019): *Macroeconomics in Context*, Routledge.
- Mankiw, Gregory (2019): *Macroeconomics*, MacMillan International Higher Education.
- Olesen, Finn (2019): "Den makroøkonomiske mainstream og krisen" fra bogen *Mod strømmen – En stridsmand fylder 70. Et festskrift til Jesper Jespersen*, Olesen, Finn & Madsen, Mogens Ove (red.), Aalborg Universitetsforlag, pp. 13-24.
- Olesen, Finn (2019a): "Ergodicity/non-ergodicity or else?" fra bogen *Progressive Post-Keynesian Economics – Dealing with Reality*, Jespersen, Jesper & Olesen, Finn (eds.), Edward Elgar, pp. 42-54.
- Olesen, Finn (2016): "The making of a revolution – How important are economic crises?" fra bogen *Macroeconomics After the Financial Crisis – A Post-Keynesian perspective*, Madsen, Mogens Ove & Olesen, Finn (eds.), Routledge, pp. 86-97.
- Olesen, Finn (2013): "The Ontological Foundation of Economic Theory – A Post Keynesian inspired Comment", MaMTEP WP 2013-4, Department of Business & Management; Aalborg University.
- Olesen, Finn & Pedersen, Kurt (2002): *Den økonomiske teoris rødder – fra Aristoteles til Lucas*, Systime Academic.
- Romer, David (2019): *Advanced Macroeconomics*, McGraw Hill Higher Education.
- Shiller, Robert (2010): "How Should the Financial Crisis Change How We Teach Economics?", *The Journal of Economic Education*, 41(4), pp. 403-09.
- Stiglitz, Joseph E. (2018): "Where modern macroeconomics went wrong", *Oxford Review of Economic Policy*, 34(1-2), pp. 70-106.

¹ Kommentaren er ikke fagfællebedømt.

² Jf. f.eks. fremstillingen i Olesen & Pedersen (2002) for nu at nævne et dansk værk inden for genren.

³ At økonomisk vækst problematiserer stadigvæk står højt på den makroøkonomiske dagsorden, er eksempelvis illustreret ved den kendsgerning, at de fleste makroøkonomiske lærebøger – introducerende som videregående makroøkonomiske fremstillinger – i dag ofte starter ud med at belyse, hvad der gælder på det lange sigt: fokus er på udbudsforhold og på betingelserne for at opnå en optimal økonomisk vækst, førend det mere problematiske korte sigt med sine iboende konjunktursvingerne belyses efterfølgende; se f.eks. Mankiw (2019) og Romer (2019).

⁴ Inden for mikroteorien har 'sustainability' aspekter længe indtaget en central rolle; jf. eksempelvis teorien omkring forskellige miljø- og ressourceøkonomiske problemstillinger. Inden for makroteorien fremstår eksempelvis Goodwin et al. (2019) som en af de få lærebøger, der byder på en inddragelse af 'sustainability' aspekter, jf. bogens kapitel 18 med

titlen 'Growth and Sustainability in the Twenty-First Century'. Men nu bærer denne lærebog også den fængende titel *Macroeconomics in Context*.

⁵ Stiglitz (2018) udgør i denne henseende et repræsentativt bidrag på denne kritik.

⁶ Og dette må naturligvis også få konsekvenser for den måde, som man underviser de studerende i økonomi på. Som eksempelvis påpeget af Shiller (2010:407 & 405) så går kritikken af den makroøkonomiske mainstream blandt andet på, at: "Macroeconomics seeks simple way of thinking about highly complex phenomena that cannot really be taken apart and studied in a systematic way ... that means that we have to respect alternative ways of understanding macroeconomics and that we keep a long historical perspective on the history of economic thought ... The research and teaching of macroeconomics both need to focus much more on what we do not know and less on what we do know".

⁷ I sin behandling af mainstream versus non-mainstream er Jørgen Fink set med en heterodoks makroøkonoms øjne noget løs i fugerne. Hvad skal der egentlig forstås ved mainstream? Tænkes der her på mikro- eller makroteorien? Med temaet for bogen må det klart være makrodimensionen, som er den afgørende. Og her er de tre nøglebegreber – af Fink benævnt for den hellige treenighed – 'rationalitet, egennytte og ligevægt' centrale kerneelementer i den moderne makroøkonomiske mainstream ofte benævnt for *The New Neoclassical Synthesis*. På denne vis er den moderne makroøkonomiske mainstream stadigvæk neoklassisk forankret: det er grundlæggende stadigvæk en rationel ageren på relative prisforhold, som determinerer den intertemporale optimale forbrugsplanlægning i mainstream realiseret. Men nu anvender Fink også en artikel af David Colander som en af sine kilder til diskussionen af mainstream versus non-mainstream, og Colander er i denne sammenhæng hverken autoritativ eller repræsentativ, når det drejer sig om et makroperspektiv. Eksempelvis har rationalitetsbegrebet korrekt været under udviklingen indenfor mikroteorien, jf. bemærkningen herom Fink (2019:33), mens dette ikke er et makroøkonomisk mainstream karakteristika

⁸ Sondring mellem et ergodisk versus et ikke-ergodisk system er således et af kerneelementerne i den toneangivende amerikanske post keynesianske økonom Paul Davidsons forfatterskab. Se eksempelvis en diskussion af den nævnte sondring mellem de to systemer hos Olesen (2019a). Derudover er der som sådan også klare sammenfald i den økonomiske forståelse hos Kurt Dopfer og den post keynesianske tænkning; jf. f.eks. Olesen (2013), der er en kommentar til den præsentation, som Kurt Dopfer gav på den internationale konference på Aarhus Universitet den 13.-14. juni 2013 afholdt af Centre for Business History.

⁹ Jørgen Fink vil derfor formentlig godt kunne tilslutte sig det følgende post keynesianske citat, som stammer fra en anmeldelse af Paul Davidsons seneste bog fra 2017: "in the social sphere any model that projects the future from the past will fail from time to time. The models work so long as things do not change! As for change, for turning points, they nevertheless occur. And that those who believe most in the model will prepare the least and be hurt the worst"; Galbraith (2018:17).

¹⁰ Her læses: "Kurt Dopfer opfatter økonomien dynamisk og beskriver den som et komplekst, åbent system. Begrebet 'system' opfatter han forholdsvis løst som en relation mellem komponenter, og systemets åbenhed betyder ifølge ham, at udviklingen ikke kan forudsiges, men analyseres".

¹¹ Som Fink (2019:42-43) indsigtfuldt påpeger: "Institutioner kan formaliseres som skrevne regler, love, vedtægter og lignende, men kan også være ikke-formaliserede normer, konventioner og rutiner".

¹² Som bekendt kan der gives mange definitioner af begrebet ligevægt, som økonomer sædvanligvis ikke rigtig beskæftiger sig med – begrebs- og erkendelsesmæssige problemer står sjældent højt på moderne økonomers prioriteringsliste. Er der f.eks. tale om en ligevægt på et givet marked (mikro) eller mere overordnet på makroniveau? Definerer ligevægten et optimalt udfald, eller beskriver den snarere en situation med stilstand (eller i hvile); jf. eksempelvis Ch. 3 i *The General Theory*, hvor Keynes taler om en stabil underbeskæftigelsesligevægt? Er der ligevægt på alle markeder, eller er ligevægten blot partielt? Taler vi om ligevægt på kort sigt og/eller på længere sigt; og i givet fald er ligevægten stabil eller ustabil? Er der tale om en forventningsbestemt eller en realiseret ligevægt (ex ante versus ex post dimensionen)?

¹³ Her læses eksempelvis, at den økonomiske vækst består af såvel cykliske, determineret af den økonomiske system selv, som unikke forløb, der indtræffer også som følge af "interaktionen mellem den økonomiske system og de øvrige samfundsmæssige elementer"; Fink (2019:138).

¹⁴ Alene et klassisk vækstbidrag, Solow (1957), optræder i litteraturlisten. Derimod er referencen til Solow (1956): *A contribution to the theory of economic growth* underligt nok ikke opgivet.

¹⁵ Eksempelvis kunne behandlingen af finanspolitikken have været skarpere. Her burde man have skelnet mellem den automatiske (passive) og den aktive finanspolitik, især når væksten i den offentlige sektors andel af den samlede økonomi har været så stor, som tilfældet har været efter 2. Verdenskrig – dermed er indkomstmultiplikatoren givet faldet over tid, hvilket eroderer styrken af såvel den passive som aktive finanspolitik i forsøgene på at minimere konjunkturudsvingene. Samtidig burde skiftet over tid i fokuseringen af finanspolitikken have været belyst; fra et efterspørgselsfokus – især med henblik på en konjunkturstabilisering – til et mere markant udbudsfokus i form af mere vægt på strukturtilpasningsproblematikken (især med et længere tidssigte for øje). En udvikling og et skifte der har klare potentielle vækstmæssige konsekvenser.

¹⁶ Væksten og fluktuationerne heri sker i et samspil mellem ”fem semiautonome sociale subsystemer: Videnskab, Teknologi, Økonomi, Politik og Kultur”; Fink (2019:160).

¹⁷ Jf. i forlængelse heraf hvad Jørgen Fink selv skriver: ”Sammenfattende om teorierne om de økonomiske langbølger kan det siges, at der ikke ... er blevet anført en overbevisende forklaring på deres forekomst og forløb. Hovedproblemet består i at forklare cykliciteten, altså regelmæssigheden i forløbet”; Fink (2019:181) – dette forudsætter naturligvis, at der rent faktisk eksisterer en sådan empirisk regelmæssighed. Fink (2019:184) synes dog at mene, at eksistensen af disse er god nok. Han taler her om ”de foreløbig fem Kondratieffske-bølger”, hvor betingelserne for eksistensen af disse har været til stede i form af de rette teknologiske forudsætninger; jf. også Figur 10.1, Fink (2019:191), hvor kendetegnene på disse fem bølger præsenteres nærmere.

¹⁸ Fink (2019:193-94) påpeger, at kerneproblemet med sådanne forløb er overbevisende forklaringer på, hvorfor omslaget fra intensiv til ekstensiv vækst rent faktisk sker.